

Antoni Viladomar i Sant Miquel,

revitalitzador de la Portella i puntal d'una nissaga.

A la casa de Sant Miquel de les Canals, situada al costat de l'oratori que li dóna nom, va néixer cap al primer terç del segle XVI Antoni Viladomar. JOAN SERRA (1989).

ANTONI VILADOMAR I SANT MIQUEL va néixer, entre finals de la dècada dels trenta i principi de la dels quaranta del segle XVI, a la masia de Sant Miquel de les Canals. La pairalia de Sant Miquel, situada al costat de l'oratori del mateix nom, és documentada des del primer quart del segle XV i aleshores formava part de la batllia de la Quar i de la parròquia de Sant Joan de Vilada; tanmateix, a partir de principi del segle divuitè –potser a partir d'alguna reforma racionalitzadora borbònica– passà a ocupar la part més meridional del terme i de Vilada deixant de dependre de la Quar. Durant la major part del segle XV i primers anys del segle XVI la família cognominada Sant Miquel, que en aquesta època habitava la casa, encara no havia emparentat amb els Viladomar, llinatge del qual encara no hem pogut conèixer la procedència exacta. El que sí que podem

aventurar és que ambdues cases s'uniren una generació o dues abans del naixement d'Antoni Viladomar, el qual en alguna ocasió encara hem trobat esmentat com a Antoni Sant Miquel. Ja abans de la unió de les dues famílies, els Sant Miquel posseïen el domini útil d'un gran nombre de masos i terres a la baronia de la Portella (a més de Sant Miquel, també els masos de Corrubies, Mascaró, les Planes, Alberts, la Mesada de la Quar; cortals i pastures a Sant Romà de la Clusa;...) i, en conseqüència, gaudien d'un elevat prestigi social a les terres d'aquesta demarcació jurisdiccional, on actuaven com a jutges ordinaris o batlles de la Quar. Aquesta preponderància econòmica i social aniria en augment a partir de dos fets: l'emparentament amb els Viladomar i el treball incansable que Antoni Viladomar i el seu germà Francesc portaren a terme al monestir de Sant Pere de la Portella,

fets que intentarem detallar en les ratlles que segueixen (1).

De ben jove Antoni Viladomar va residir temporalment a Lleida per tal de cursar estudis de teologia a l'Estudi General, possiblement complementats amb els de dret civil i canònic, que també s'impartien en el mateix centre. Sembla ser que fou en aquesta primera disciplina, en la teologia, on Viladomar va dipositar un interès especial i en la qual poc més tard seria reconegut. Una altra faceta d'aquesta època que ocupà gran part de la seva activitat fou la de predicador. L'erudit barroc Joan Serra Postius deia d'ell, a mitjan segle XVIII, que «fue gran teologo y gran predicador» (2). Amb tot, aquest període és un dels més foscos i que més malament coneixem d'aquest personatge, potser per la dispersió de la poca documentació que directament o indirecta va generar.

El 6 de juny de 1557, Antoni Viladomar prenia l'hàbit negre al monestir de Sant Pere de la Portella, en presència d'Antoni Rec, prior de l'esmentat monestir, per absència de l'abat (3), càrrec que aleshores ocupava el comendatari Joan de Comallonga. És a partir de la vinculació amb el monestir de la Portella que podem resseguir amb força més exactitud la seva trajectòria vital.

La tasca al monestir de Sant Pere de la Portella (1557-1596)

Ens seria força difícil d'entendre la importància de l'activitat portada a terme al monestir per part de Viladomar si no en coneguèssim els precedents més immediats. Sí que és veritat que la ruïna en la qual més tard es trobaria immers el monestir s'iniciava poc després del 1348 a causa de la gran pesta; malgrat tot, va anar subsistint penosament fins als anys vint del segle XVI, quan ja quedà en total abandó. Aquesta situació de desemparança en què es trobava la Portella era aleshores comparable a la de molts centres de la mateixa regla i de les mateixes característiques, on la crisi iniciada a mitjan segle XIV cada cop semblava prolongar-se més, i es veia agreujada—sobretot—per mala gestió dels abats comendataris, que sovint s'apropriaven de les minses rendes que es rebien dificultosament. Aquest pas del semiabandó dels anys que seguiren a la pesta negra a l'abandó total del segle XVI, el podem percebre a partir d'un gran buit documental.

El fet més destacable i que dóna inici a aquest període de silenci, el tenim al febrer de l'any 1437, quan es féu la darrera capbreu col·lectiva—amb solament tretze capbreuants— a favor del monestir, on els confessants es consideraven «*homines vestri proprii, quieti, solidi, et naturales, et dicti vestri monasterii amansati et abordati et de redemptione*», i no és fins a l'any 1538 que hi ha un intent de procedir a una nova confessió d'aquestes característiques per part de l'antic monjo de Ripoll i ara abat de la Portella, fra Pau Funès (4). Dos anys més tard d'aquest intent d'estabilitzar la situació, que havia de començar per la capbreu dels masos, terres i drets que suposadament es troba-

ven sota domini de la Portella, el seu artífex, fra Funès, «*fue muerto alevosamente por los bandoleros*»—escriu Serra Postius—, quedant el projecte inacabat. Per a Núria Sales no són pocs els indicis que ens porten a pensar en una relació directa de l'assassinat de l'abat amb la capbreu col·lectiva que aquest volia portar a terme; caldria sumar-hi, a més, les bandositats que tenien lloc entorn del nomenament del mateix càrrec d'abat, instigades potser pels Pinós-Fenollet—família a la qual pertanyia el comanador

Joan de Pinós i de Cardona—contra fra Funès, possiblement triat com a abat entre els mateixos monjos (5).

Sigui quina sigui la causa, el monestir havia entrat de nou en una situació semblant a la d'abans de la intervenció de l'abat assassinat: el monestir buit, ocupat a voltes pel senyors majors de la baronia, que eren aleshores els mateixos Pinós-Fenollet. Aquest context aviat fou aprofitat per moltes famílies de les rodalies per a provar d'escapar de qualsevol prestació en forma de cens, utilitzant ginys com el de canviar el nom dels masos. Fent compte enrere, cap al 1530, una visita al monestir solament hi trobava residint Jaume de Galligans, procurador de Bernat Galceran de Pinós, «*quien hizo relación de que allí no havia ni abad, ni prior, ni monges, sino que el monasterio estava arruinado y sin habitar, igual que la iglesia, por cuyo motivo, de orden de su principal, estava allí, para mirar que las fieras no se retargessen en él*». Aquestes mateixes circumstàncies encara es donaven divuit anys després, vers el 1548, en temps d'un altre abat «*in commendam*», Joan de Comallonga, abans capellà de Carles V, quan «*los monges habían ausentado por temor*

L'oratori de Sant Miquel de les Canals fou consagrat al segle XII. El fet que mai aparegui documentat com a parròquia fa pensar-nos en una utilització més aviat particular, especialment en època moderna.

ISAAC SOCA (1996).

de bandoleros». Anglerill, en la seva monografia sobre el santuari de la Quar, n'és prou conscient: «*Lo bandolerisme, verdadera plaga social de Catalunya en lo siglo XVI, s'encebà horrorosament en abdos iglesias de la Quar y de la Portella, [...] quedant monastir e iglesia convertits en tristas y solitarias runas*» (6).

Fou en aquest mateix temps, quan el monestir es trobava sota les directrius de l'abat Comallonga, que es començà a entreveure una dèbil millora, el símbol més inequívoc de la qual era la restitució de la parròquia de Santa Maria de la Quar el 1563, «*pues que los rectores de Sagàs la habían usurpado*» durant els anys que el cenobi restà en una abandó total. L'empresa de Comallonga en la restitució de la Quar—lloc que «*servia de aprisco y mojada de pastores*»—no fou pas ben fàcil, ja que a la llarga s'hagué de recórrer a Roma. Davant el problema Pius IV nomenà una comissió formada per altes dignitats eclesiàstiques per tal d'arbitrar el conflicte. En una sentència posterior, Pere Armengol, rector de la Quar, no era destituït del lloc, però a la seva mort la parròquia s'incorporaria de nou a la Portella. L'esmentat abat va gaudir de l'ajut

directe del marxant Pere Pou, oriünd de Sant Hipòlit de Voltregà, que amb el temps esdevindria «*burgès de la vila de Berga*». La figura de Pere Pou, arran d'aquests fets, fou magnificada per autors posteriors. Santamaria el considerava un «*cristià baró*» i per a Serra Postius la nova annexió de La Quar es feu gràcies al seu «*cuydado, devoción y industria*». No podem oblidar, però, alguns fets, un d'ells copsat amb encert per Anglerill: «*la sentència arbitral [...] li fou molt favorable [al monestir] i no s'hauria resignat a ella Comallonga, home de altas y poderosas influencias, com a capellà d'honor que havia sigut de un soberà en quals dominis no s'hi ponía [e]l sol, sino en lo cas de ser molt ben fundado el dret de son antagonista*». Un segon aspecte a considerar és entorn del mateix Pere Pou, que tant Serra Postius com Santamaria semblen passar per alt: en aquell moment Pou era l'arrendador de les rendes del monestir, cosa que ens porta a pensar que els seus interessos devien anar més enllà dels estrictament espirituals. Recuperar el domini sobre la Quar suposava un augment de les rendes del monestir en aquell indret i es traduïa per a Pere Pou en un increment considerable de beneficis, encara que el preu global de l'arrendament també li hagués estat augmentat (7).

La vint-i-cinquena sessió del Concili de Trento, novena i última sota el pontificat de Pius IV, que tingué lloc els dies 3 i 4 de desembre de 1563, es dedicava en gran part a temes que feien referència a «*regularibus et monialibus*». Les posteriors disposicions conciliars decretaren la fi dels abats comendataris i obligaren tots els beneficiants d'alguna comanda a abandonar el monestir o a prendre l'hàbit de Sant Benet en el termini de sis mesos. Segurament fins al 13 d'agost de l'any 1568 el càrrec d'abat al monestir estigué vacant, però fou en aquesta mateixa data quan Pius V expedia una butlla on es ratificava la proposta que Felip II féu presentant com a abat de la Portella Antoni Viladomar i Sant Miquel, aleshores prior i cambrer del mateix lloc. El 25 de setembre la butlla era executada des de Barcelona per Pere de Castellet, bisbe d'Urgell (8).

¿Tingué influència en aquest nomenament la pressió de Pere Pou, avi d'Antoni Viladomar? Segurament que sí, però a mesura que

avança el temps en perdem el rastre. Les estratègiques operacions de Pou veieren continuïtat pocs anys més tard de la mà dels seus parents més immediats, els Viladomar, tant des de la vida monàstica, amb Antoni i el seu germà Francesc, com des de la laïcicitat, especialment amb els oncles i nebots dels anteriors. Tot i això, les condicions en que es trobava l'abadia quan Antoni Viladomar prenia el càrrec d'abat el 1568 no eren gens esperançadores. La visita que el 21 de juny de 1569 feien al monestir els encarregats per a aquesta missió des de la Congregació Claustral així ho mostra. Quan, després d'haver interrogat l'abat i al seu germà sobre qüestions molt puntuals com l'exercici del culte o el contacte amb la mateixa congregació, es demanava «*si redivus abbatie et camarerie sunt in capibrevaria redasti*» aquests afligits respongueren que «*in monasterio multa capibrevaria inveniu ipse tamen curat nunc per varias partes dicta capibrevaria inquirere et ad monasterium reducere*», és en aquest aspecte on es visitadors foren més insistents, però per altra banda també se'ls manà que arregessin el claustre, les cambres dels monjos i el monestir en general, que condicionessin i compressin roba per l'altar major i que augmentessin el temps dedicat al culte. Lacte es cloïa convocant l'abat al pròxim capítol de la congregació, que tindria lloc a Sant Pau del Camp el 24 de setembre del mateix any, i entregant-li una còpia de la visita (9).

Aquesta actitud d'obediència i submissió que Viladomar mostrava davant els visitadors de la Congregació Claustral no tenia massa elements de similitud amb el menyspreu i la tossuderia amb què es rebia el visitador episcopal a l'agost de 1575. Alguns articles de la visita arriben fins i tot a la comicitat, davant la qual el visitador i els seus acompanyants pogueren fer poca cosa. Al monestir, per exemple, «*no [e]ns deixà exercitar cosa alguna lo senyor abat, més de fer oratió en la iglésia de la Quar, no [e]ns poguera entrar, perquè no [e]s trobà la clau de la porta*» escrivia el visitador. Viladomar es va comprometre a pagar el dret de la visita que li pertocava, però no sabem si ho féu realment (10).

Poc temps després d'aquesta visita, l'abat Sant Miquel tingué ben

clar que el primer que calia fer era consolidar el bon funcionament de la comunitat. Dos-cents anys més tard, els mateixos monjos de la Portella s'adonaven que Viladomar havia revifat per complet la vida monàstica. Després de la seva arribada —diuen— «*los monjos de est monastir eran quant 6, quant 5, quant 7 [i] consta, també, que en lo monastir hi ha haguts 4 oficis, ço és, prior del monastir, camarer, sagristà y infermer*». Situació, doncs, ben diferent a la dels anys vint, trenta i quaranta d'aquella mateixa centúria. Seguint

en la mateixa línia reformadora i de presa de forces, també hagué de fer front a fets de caire més conflictiu, com les bandositats que cap a 1569 s'esdevenien entre els homes de la Portella per una banda i el vicari del priorat de Sant Salvador de l'Abadella per l'altra (11).

Malgrat tot, el que cada cop es feia més necessari per al monestir era la recuperació dels censos, drets, prestacions... que s'havien perdut durant els anys posteriors a 1348 i en especial en els de màxima decadència. Posar en marxa tot un procés de capbreuació, per tal de posar-se al dia, era un tema delicat, sense una base justificativa per davant. Entre els pocs recursos i possibilitats que els regulars tenien a l'abast, no podia fer-re esperar la realització d'un buidatge exhaustiu de tots els documents que sortosament encara es conservaven a l'arxiu del cenobi. És sota les ordres d'Antoni Viladomar

La Portella fou sempre un punt de referència per les famílies dels voltants. Els Viladomar no foren, ni de tros, els únics veïns que hi professaren com a monjos, però possiblement van ser-ne els més rellevants. JOAN SERRA (1995).

homes propis»; «*masos los quals fan molts censos*»; «*fan tascha de tots fruits, excepto de lli y de canem, y a Nadal una perna de carnsalada, V sous VIII diners, y dues fogasses mongils y dues albergas pagadoras al batlle de dit monastir*». Molt més incompletes són els registres on no es fa «*mentió alguna de censos*» o bé «*no [e]stracte de censos alguns*», aleshores no calia seguir, ja que la resta de coses es manifestaven «*ab molta perlicitat i llarguesa*». Gran nombre de documents dels segles XIII i XIV eren aprofitats per a demostrar la depen-

ència directa d'alguns masos respecte al monestir davant les pretensions d'altres senyors, de vegades potser igualment argumentades (12).

És a partir de la dècada dels setanta que començà a anar en augment el nombre de confessions de masos, «*de bon o de mal grat*» diu Núria Sales. Amb Antoni Viladomar al capdavant del monestir s'havia posat en marxa una campanya general de capbreuació que no tenia lloc des de feia més d'un segle i mig. L'empresa de l'abat, però, no va trigar a topar amb d'altres interessos, arribant a situacions més conflictives: plets amb rectors de l'abadiat, que s'havien apoderat d'algunes rendes, o represàlies armades dels senyors de Gironella i dels Pinós (els darrers senyors de la baronia) contra masos que capbreuaven a favor del monestir. En contra d'aquesta problemàtica, que dificultava tota expectati-

va, el 1578 Francesc Viladomar, prior del monestir i germà de l'abat, demanava al president de la Congregació Claustral que interrogués alguns testimonis que es trobaven sota domini directe de la Portella, per a evitar així «*que in futurum aparega [...] certa [e]spoliatió [que] se pretén per part de l'il·lustre vescomte de Canet y senyor de les baronies de La Portella de certs drets y o desimes tocants y pertanyents a la abadia*». Cinc anys abans, el 1573, també havia tingut lloc un plet amb Francesc Merolla, prior del monestir de Santa Maria de Montbenet de Berga, pel dret a rebre els delmes de Valldaura, però el mateix any ja s'establí una concòrdia entre ambdues parts (13). Les concòrdies, tanmateix, no eren sempre una solució ràpida ni definitiva per a tots els casos. A Planoles (Ripollès), per exemple, el 1567, que tan sols s'ha-

via saldat amb una confessió, contrastava fortament amb el 1576, quan la força del veguer va obligar a «*qualsevols emphiteotas, borders, homes propis, solidos y afogats, pagesos y altres reddituaris y censuaris*» a capbrevar a favor de la Portella i a pagar tots els terços i lluïsmes endarrerits, amb penes de 50 morabattins d'or. Des del setembre en que fou publicat l'edicta, les confessions, paulatinament, començaven a omplir els quaderns dels capbrevedors. Però el cobrament d'endarriments a ser certament més difícil i «*fou precis recórrer al veguer perquè donés lo degut auxili*». El 1588, no havent-se apaïvat encara aquests incidents, Antoni Viladomar aconseguia de Roma el que semblava ser una bona solució: una butlla papal «*contra los que tindran ocultas escripturas, censos, béns y altres qualsevols cosas de aquest mones-*

tir», complementada amb repetides autoritzacions del virrei per a establir tribunals de capbreuació (14). La normalitat es devia mantenir fins als anys 1595-1596, a les acaballes de l'abadiat de Viladomar a la Portella, quan es tornaren a capbrevar les terres del monestir. De fet, a llocs com a la Quar no feia pas massa temps que hi havien capbreuat els Pinós, cosa que els enclaustrats varen veure com a un «*perjudici al monastir y abadia de la Portella*». Argumentaven i insistien que el senyor alodial en terres del monestir era, alhora, qui n'havia de rebre el delme. Ràpidament –i els parents d'en Viladomar en primer lloc– eren absolts per l'abat dels juraments d'homenatge i fidelitat prestats als senyors de la baronia el 1594.

Aquest conjunt de capbreuacions del darrer quart del segle XVI tan positives per al monestir, tenien afe-

gides certes mancances i inconvenients. Alhora que es recuperava el domini directe sobre molts masos, hi havia una disminució real del nombre de prestacions (setens de collita o carnalates, per exemple). L'explicació al fet l'ha donat amb habilitat Núria Sales: si en els segles XIV i XV algunes famílies de les llavors benestants, confessaven un parell de masos, ara n'arribaven a confesar sis i set (15).

L'abat Viladomar el trobem també en documents de compravenda, arrendaments o parceries, però no tenim clar si actuava a nivell personal o en nom de la comunitat, car apareix en molta documentació en nom de la resta de monjos. Els exemples serien diversos: el març de l'any 1591 Antoni Viladomar deixava a Pere Eres de Gardilans cinc vaques femelles a parceria pel temps de cinc anys, de les quals s'havien de partir els beneficis obtinguts dels vedells naixedors venuts. El 1594 el tenim arrendant una casa, situada al carrer dels Menorets de Berga i pel preu de 34 ll., a Jaume Torras, i el 1596 n'arrendava una altra a la seva germana Eulàlia Viladomar pel preu de 55 ll. a la plaça Cremada... Un estudi aprofundit de la documentació notarial del període relacionada amb Viladomar i el monestir segurament faria noves aportacions (16).

L'activitat reconstructora i condicionadora del monestir i l'església devia ser constant durant tota la seva gestió. Mesos abans de fer camí cap a Sant Salvador de Breda (la Selva) encara signava un contracte amb Bernat Misser, fuster de la vila de Berga, perquè esculpís un oratori a dues vessants (?), fes una finestra sobre el portal major del monestir, cobrís amb fusta els teulats de la «*casa nova*» i arrangés les cobertes de les tres naus del claustre, «*és a saber, renovallar las que ara [h]i són*». Per tot això li hauria de pagar a Misser 20 ll. barcelonenses (17).

L'any 1596 Viladomar fou proposat per la Congregació Claustral com a abat de Sant Salvador de Breda. Marxar de la Portella implicava carregar amb els pocs objectes personals que amb vint-i-vuit anys d'abadiat podia haver acumulat un monjo negre. La realitat, però, es totalment contrària a la que podiem esperar. Ho veiem a partir de l'inventari que en feren la resta de re-

Inventari dels béns que Antoni Viladomar s'endugué de Sant Pere de la Portella a Sant Salvador de Breda en ser-ne nomenat abat (1596).

Béns inventariats	Valor en què s'estimaren
*Quatre llits de camp molt bons, dos amb cortines vermelles marquesades i sobrecels folrats de teles.	90 lliures
*Dues dotzenes de llençols bons en un armari.	30 lliures
*Una dotzena de flassades, blanques i vermelles, de llana de Torelló.	50 lliures
*Diversos vestits litúrgics i sotanes.	100 lliures
*Butlles de San Salvador (de l'Abadella?)	1200 lliures
*Tres-centes lliures.	300 lliures
*Un canelobre de plata.	3 lliures
*Una dotzena i mitja d'estovalles i tovallons (dues de castellanès i dotze de Torí).	?
*Una dotzena de tovallols «per donar aygamans».	40 lliures
*Vuit ducats.	8 ducats
*Vint-i-quatre cadires (dotze d'enreixades).	“que no se sap el que valen”
*Dues caixes treballades de Tèrsia.	20 lliures
*Dues «arisimeses».	55 lliures
*Una mula negra castellana molt vella, tres matxos, un de negre, un de roig i un de gris, joves i bons.	150 lliures
*Un parell de bous joves.	50 lliures
*Setze quarteres de blat.	32 lliures
*Trenta quarteres de civada a deu rals la quartera.	62 lliures
*Una dotzena de matalassos.	50 lliures
*Una vànova blanca de cotó.	4 lliures
* “Una quetifa que servia moltes voltes a la iglésia, per lo monument».	6 lliures
*Dues dotzenes de plats d'estany (quatre de postre).	5 lliures
* “Una bona càrrega de molts bons llibres, entre los quals ere la Biblia, en quatre pessas, ab sa glosa ordinaria y interlinea, ab les cobertes de pots y totas las parts de Villegas y Ostiensis y molts de més que no estàn assí nombrats. Y de cant de orga quants n'[h]i [h]avia»	60 lliures

(FONT: ADS, Portella, llig. 40, full solt).

gulars gairebé un any després, el febrer de 1597. La gran quantitat d'estrís, atuell, mobles, animals, diners... que s'esmenten, a la llista fan jugar a més d'una carta una valoració en termes morals de l'estada de Viladomar a la Portella, si més no com a abat. Algunes expressions que es llegeixen al mateix inventari són, fins i tot, colpidores: «se n'aportà una bona càrrega de molts bons llibres [...], de cant de orga quants n'[h]i [h]avia en lo monastir» o «per eixir algunes coses y dèbits se n'aportà los dine[r]s, [que] eixir, i no sabem quant». S'ha de dir que fer el trasllat de tots els béns relacionats a l'inventari esdevindria fins i tot carregós a una empresa dels nostres dies dedicada a aquesta finalitat.

El document (vegeu *quadre detallat*), extraordinari dins d'aquest context, fa replantejar-nos el seu abadiat i estada a la Portella (18). Paral·lelament a la revitalització de la Portella, Viladomar seguí un procés d'acaparament personal? ¿Va esdevenir un abat modèlic en l'aplicació de les recents disposicions de Trento al seu monestir? ¿Hem de tenir en compte la seva extracció social, aleshores força envejable? ¿Hem de veure en tot això el favoritisme d'una família poderosa o, contràriament, l'enfortiment —encara més gran— d'una família lligada directament amb el monestir? ¿Seria injust retenir una visió, possiblement errada, a partir d'un sol document?

Aquest cúmulo d'interrogants i altres que encara ens podríem formular no són gens fàcils de contestar. Les explicacions que podríem trobar-hi serien diverses i ambigües. Un element que permetria, almenys parcialment, donar resposta a algunes preguntes seria una anàlisi de la interrelació abat-família Viladomar-monestir, que —encara que superficialment— tractarem per tal de cloure el treball.

Lanada cap a Breda deslligà gairebé per complet a Viladomar de la Portella. Únicament hi retornava el 7 de setembre de 1596 fent una visita extraordinària com a visitador de la Congregació Claustral, quan el monestir estava vacant d'abat. La Portella, però, tenia al capdavant un altre Viladomar —el seu germà Francesc, que n'era prior—. La visita serví per a deixar savis consells al seu germà i a la resta de monjos,

defugint les típiques ordinacions autoritàries dels visitadors benedictins.

De la seva estada a Sant Salvador de Breda com a abat no en tenim massa coneixement. En certa manera ho justifica Montsalvatge dient que «*dicho pequeño priorato era más bien una casa asilo en donde se daba albergue a los hombres y mujeres que allí querian retirar-se*». A més, «*su archivo y biblioteca fueron saqueados y quemados varias veces*» —diu el mateix autor—, per la qual cosa se'ns complicaria encara més voler aprofundir en aquests dos anys escassos d'abadiat. La documentació solament ens ha permès conèixer les seves darreres voluntats. En un testament, datat del 18 de febrer de 1598, Viladomar demanava ser enterrat a l'església de Sant Salvador de Breda, sota una llosa de pedra picada, envoltada de rajoles i amb el seu

L'activitat a la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaugustana (1569-1597)

La Congregació Claustral Tarraconense i Cesaugustana era la congregació monàstica que aplegava els monestirs de monjos i monges d'hàbit negre de Catalunya, el Rosselló, l'Aragó, Navarra i la Rioja. Tanmateix l'adjectiu de *claustral* s'hi afegí el 1600 per a distingir-se dels observants de Valladolid. El segle XVI fou per a la congregació un segle de transició entre una etapa florent i expansiva cap a una altra de dificultats internes i externes que perduraria durant tota la centúria següent. Aquí, però, solament farem referència a aquells fets on el personatge que tractem tingué determinat protagonisme, deixant de banda

qüestions exclusivament centrades en l'agrupació de monestirs.

Poc més d'un any després d'haver ocupat la vacant d'abat a la Portella ja trobem Antoni Viladomar —al costat d'altres abats— assistint a un capítol de la congregació que tingué lloc a Sant Pau del Camp de Barcelona del 14 al 23 de setembre de 1569. El capítol, que a la segona meitat del segle XVI es celebrava de forma triennial, era l'òrgan suprem legislatiu de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaugustana. Tanmateix, en aquest sínode, Viladomar hi assistia en qualitat d'abat, sense ocupar encara cap altre càrrec. De fet, fou en aquest mateix capítol quan Viladomar començà a desenvolupar altres funcions dins de la congregació. Ell i el sagristà de Sant Benet de Bages, Antoni Soler, foren nomenats pel capítol per tal d'anar a examinar uns fets que havien tin-

Les Canals de Sant Miquel i la Gotzera al fons, des de Campdeparets.

JOAN SERRA (1987).

nom i les armes de l'abat del lloc esculpides al damunt. Al testament també deixava quantioses sumes de diners al seu germà Francesc i al monestir de Sant Pere de la Portella.

Pocs mesos després d'haver dictat testament, Antoni Viladomar moria a Sant Salvador de Breda. El càrrec que ocupava estigué ben poc temps en situació vacant, ja que el mateix any era substituït per un altre abat de nomenament reial: Joan Guardiola, abans cambrer del monestir de Sant Esteve de Banyoles (19).

gut lloc a Sant Joan de la Penya (Osca), on una colla de monjos s'havien revoltat contra el seu abat. Lanada al monestir aragonès havia de servir per a informar de tot allà succeït a l'abat de Besalú, aleshores president més antic dels claustrals, perquè més tard pogués prendre les mesures oportunes (20).

El juny de 1573 es reunia a Sant Pau del Camp un parlament general amb l'objectiu d'escollir un nou abat visitador, ja que l'antic, l'abat de Banyoles Lluís d'Argensola, havia mort el 1572. Malgrat que l'elecció s'havia d'haver fet en un parla-

ment convocat per al mateix 1572, aquest fou prorrogat fins al 1573. L'elevada conflictivitat social que s'acabava la Corona d'Aragó va fer que tampoc hi hagués una pressa excessiva per a fer les visites als diversos monestirs. En lloc de l'abat difunt, s'escollí com a visitador a Antoni Viladomar, abat de la Portella, i de covisitador Narcís Amalaric, prior del monestir de Santa Maria de Ripoll. Aquests càrrecs, que els havien estat assignats al parlament esmentat, els foren confirmats de nou al capítol que del 24 d'agost al 24 de setembre es celebrà entre Santa Maria de la Penya de Graus (Osca) i Sant Pau del Camp. Segons les disposicions del capítol, aquests esdevien: "visitadors de tots y sengles monestirs, tant de homens com de dones, del dit orde de Sant Benet, en la provincia de Tarragona constituïts y nomenats en lo parlament general [...], per dit effecte particularment convocat, de la qual nominació, electió y diputació consta plenament en lo libre de la presidència del dit orde"

perquè eren els més propers a la Portella i perquè Viladomar, com a visitador, a s'havia guanyat certa confiança de la resta d'oficials. A la Portella sembla ser que no s'hi acostà ningú, delegat com a visitador. Als visitadors extraordinaris, els foren donades plenes facultats per a ordenar i proveir tot allò que creguessin convenient, sempre i quan n'informessin als presidents. L'interès d'aquesta inspecció extraordinària és que es féu per a evitar una possible visita apostòlica que es creia imminent.

Els capítols de la congregació – com molt bé explica Antoni M. Tobella – feien el nomenament de càrrecs per als triennis present i futur, de capítol a capítol. Per exemplificar-ho sobre el nostre personatge, tenim que al capítol de 1574 Viladomar era reconegut com a visitador (ja hem vist que un parlament l'havia designat per a aquesta funció el 1573), però a més se li encomanava la missió de presidir el capítol vinent, en aquest cas el de

1577, juntament amb l'abat de Banyoles, Antic de Villalba.

El capítol convocat per al 3 de maig de 1577 a Sant Pere d'Osca, que Viladomar havia de presidir, no va poder ser celebrat fins a la festa de la Santa Creu de 1578. A l'inici dels capítols s'acostumava a fer una revisió de les visites fetes durant el darrer trienni, però se'n fa difícil conèixer l'activitat de Viladomar com a visitador, ja que la major part de visites no s'han conservat. Per les poques que resten, tant ordinàries com extraordinàries, sabem que Viladomar i Amalaric es preocuparen especialment per la instauració de la vida comú del refectori i dormitori, de la guarda de la clausura i de l'observança del vot de pobresa. També tenim notícia que algunes de les visites obligaren la congregació a reunir-se en parlament per a decretar algunes ordinacions a determinats monestirs, com la presentació de comptes o la posada en pràctica de la vida en comú (22).

Com ja havia estat pactat, el capítol de 1578 es reuní sota la presidència de Viladomar i de Villalba per Catalunya i de Joan Fenero per Aragó. Hi assistiren també els abats i, en alguns casos, els procuradors de gairebé una vintena de monestirs. El capítol promulgava noves ordinacions que imposaven als monestirs congregats el compliment dels manaments donats pels visitadors. Viladomar – que ja tenia experiència en l'àmbit de les visites – en degué ésser un dels promotors més actius dins del sínode monàstic. El capítol també autoritzà els presidents a escriure al Papa i al Rei en cas de tornar-hi a haver tensions. L'activitat de Viladomar i de Villalba a la presidència de la congregació és força coneguda. Durant els anys 1578, 1579 i 1580 anaren confirmant les ordinacions del darrer capítol, particularment la que manava que tots els monjos que anessin a Barcelona a estudiar s'havien d'allotjar a Sant Pau del Camp o a cases dels seus monestirs – s'hi n'hi tenien – i no a altres llocs. També ratificaren i matisaren les ordinacions fetes als monestirs de monges de Santa Clara i Sant Pere de les Puel·les, seguint «los decrets del sagrat concili tridentino», sobre la pràctica i observança de la vida en comú i la clausura total, ja que en aquests llocs el noviciat – deien – es comportava «ab fluxedat y libidesa» (23).

Un dels esforços que féu la presidència del trienni esmentat fou la centralització de l'arxiu de la congregació. Entre la documentació presidencial conservada figura una acta notarial del 20 de juny de 1578 per mitjà de la qual Brígida Millàs, abadessa de Sant Pere de les Puel·les, i la resta de les monges reunides cedien a la congregació un local del seu monestir que elles anomenaven «lo Celleret». Hem de dir també que a l'acte de cessió del local no hi pogué ser present l'abat Viladomar ni el president aragonès; hi era, en nom dels tres, l'abat de Banyoles, Antic de Villalba. L'arxiu ja es trobava custodiat a Santa Clara de Barcelona des de 1569, lloc on s'havia deixat en portar-lo de Sant Daniel de Girona, però hi havia una necessitat creixent de trobar una localització definitiva dins de Barcelona mateix. Lo Celleret tenia, a més, l'avantatge d'ésser aïllat de la clausura i gaudia alhora d'una entrada per l'exterior (24).

El 18 de setembre de 1578 Viladomar i Villalba convocaven un parlament amb l'objectiu de conservar per a la Congregació Claustral el monestir de Sant Pau, ja que els monjos de Montserrat (que depenien dels observants de Valladolid des de 1493) havien demanat a Madrid i a Roma la seva annexió com a residència a la ciutat de Barcelona. Les gestions que la congregació féu ràpidament amb Roma els permetria conservar Sant Pau, però finalment hagueren de fer cessió del cenobi de Sant Benet de Bages als observants. Lafer («pro conservacione prioratus dicti monasterii Sancti Pauli») encara va obligar l'abat de la Portella i el de Banyoles a convocar un parell més de parlaments generals, al novembre del mateix any i a l'octubre de l'any següent. Aquest darrer tractà algunes incidències menors, com la querella que l'abat de Banyoles presentava contra el cambrer del seu monestir, Miquel Sella, per inobediència i rebel·lió. Sella fou reclus a les presons de Sant Pau del Camp fins que el parlament no disposés altra cosa. Un vegada Sella va ser escoltat per Viladomar, en presència del notari Joan Pueyo i altres dues persones, el nostre personatge manava que Sella fos empresonat i lligat de mans i peus amb manilles i grillons (25). Sortosament Sella fou semiindultat i era enviat per cinc anys al monestir de Ripoll, bé que

(21). Els presidents del capítol de 1574, a causa dels greus conflictes que afectaven els claustrals per pressions de Roma i de la Corona, varen haver de modificar substancialment el règim de visites. Arran d'aquestes pressions el capítol optà per realitzar una visita extraordinària a tots els monestirs catalans, els visitadors de la qual serien també extraordinaris. Viladomar i el seu covisitador Amalaric no visitaren la totalitat dels monestirs del Principat ni ho feren conjuntament. Abats d'alguns monestirs foren escollits per a aquesta labor. A Antoni Viladomar, se li assignà la visita als monestirs de Sant Benet de Bages, Santa Maria de Serrateix, Sant Llorenç prop Bagà i Santa Maria de Ripoll, segurament

Poc abans de marxar de la Portella, Antoni Viladomar féu renovar les cobertes del claustre del monestir.

JOAN SERRA (1995).

Hi havia el monestir tan malmès com a la fotografia, en prendre l'abadiat Antoni Viladomar?

Segurament que no.

El probablement se n'hauria esgarrifat. FOTO PÀGINA SEGÜENT:

JOAN SERRA (1983).

els sis primers mesos hi seria en ar-rest continuat.

Sota la presidència de l'abat berguedà encara es convocava un altre parlament. En una carta de l'agost de 1580, ell mateix citava Villalba per al 18 de setembre; aquest darrer havia de fer arribar el mateix missatge als altres monestirs. El parlament havia de discutir la imposició d'un nou tall d'un sou per lliura, però en realitat no es trobaren fins al desembre, ja que l'abat de Serrateix es presentà a Barcelona el 18 de setembre i no hi trobà ningú.

El pròxim capítol de la congregació tingué lloc el 1581 a Sant Pau del Camp i Antoni Viladomar es despenia del càrrec de president dels claustrals, encara que algunes vegades el tornaria a ocupar substituint l'abat de Serrateix. Aquest capítol de 1581 havia encomanat a Miquel Sella, l'abans empresonat, un recull de les constitucions de la congregació. Un any després d'haver-li estat fet l'encàrrec presentava la recopilació (dita de 1582 entre els claustrals), alhora que un parlament nomenava una comissió, suposadament experta en dret canònic, formada per Antoni Viladomar, Grau Vilana, canonge de Barcelona, Cristòfor Vilana, paborde de Sant Cugat, i Gaspar Desperes, cambrer de Ripoll, perquè examinessin la

recopilació presentada per Sella i, si era precís, la rectificuessin i completessin, tornant-ne a fer una relació al parlament. La comissió va elogiar la compilació enllestida per Sella, «añadiendo que la consideraban no solo útil, sino necesaria para toda la congregación, lo que oido por los señores presidentes y sagrada junta, sellaron con su aprobación, autoridad y decreto, mandando a todos los monasterios que inviolablemente observasen todas las constituciones insertas en aquella recopilación» (26). És de creure que tant la persona a qui s'encomanà la compilació com la comissió formada per donar-hi el vist-i-plau, eren –jurídicament– els caps visibles dins de l'esfera benedictina de l'antiga província Tarraconense.

El capítol congregacional del 3 al 8 de maig de 1584, celebrat a lo Celleret de Sant Pere de les Puel·les, tornava a ser presidit per Antoni Viladomar, acompanyat a la presidència per l'abat de Serrateix, Francesc Santjust, i el de Santa Maria d'Alaó (Osca), Jeroni Pérez de Nueros. El capítol tractà temes relacionats amb les visites a monestirs i priorats, però de nou centrava l'atenció en les tibantors existents amb els monjos de Montserrat. També es tractaren afers de menor importància, com el trasllat i l'arrest

temporal d'alguns regulars a diversos monestirs per no estar subjectes a l'obediència dels seus superiors. La major part de vegades que Viladomar va ocupar el càrrec de visitador i, en més gran mesura, el de president, es nota una lleugera tendència a promulgar ordinations cada cop més rígides que atorgaven tant a presidents com a visitadors facultats que podien exercir sense consultar abans la resta de membres reunits en capítol o parlament. Un bon exemple el trobem en aquest capítol de 1584, quan s'establia que els presidents podien nomenar els visitadors substituïts sense necessitat de reunir un parlament. Dins de la congregació la jerarquització dels membres va anar en aquests anys cap a l'alça, oblidant cada vegada més l'ambient igualitari i comunitari. A partir d'ara els presidents també iniciaven un fort control de les absències que els monjos feien als seus monestirs per motius personals, i en qualsevol cas n'havien de demanar permís.

Curiosament, no és fins a l'octubre de 1594 que tornem a veure Antoni Viladomar treballant per la congregació, ara com a visitador extraordinari –essent ja abat de Breda–, encara que també tornava a ocupar la presidència del capítol. Del seu regiment com a visitador

extraordinari solament en conservem la visita a Sant Pere de les Puel·les. Aquesta visita, com les dels altres monestirs, fou feta per a donar les explicacions pertinents sobre l'estat d'aquests als executors de la butlla de reforma de la Congregació *Claustral Sacer et religiosus monachorum status* de Climent VIII publicada a l'agost de 1592. La doble funció de president i de visitador extraordinari, Viladomar la tornava a exercir del juliol de 1596 al maig de 1597. El mateix any 1596 ell i els altres dos presidents ja havien estat cridats des de Tarragona pels executors de la butlla per a comunicar-los la seva posterior execució. Molestos per això no trigaren a queixar-se a l'arquebisbe, que mostrà una postura de comprensió.

La por dels claustrals davant l'aplicació de la butlla de Climent VIII, que volia imposar-los una organització poc funcional i consuetudinària, va fer néixer la idea de presentar a Roma unes constitucions definitives d'acord i en concordància amb el discurs del Concili de Trento, però la compilació de Sella de 1582 no era prou vàlida i havia de ser reformada. El capítol de 1597 nomenava una nova comissió, integrada per l'abat Miquel Aymeric de Sant Cugat, Francesc Rossinyol, prior de Sant

Pau del Camp, Onorfe d'Oluja, prior de Gualter, i altre cop Antoni Viladomar, que, a més, era l'únic que ja havia format part de la comissió encarregada d'examinar la recopilació de 1582. Al novembre de 1597, en ser presentada en un parlament expressament convocat per a això, la nova constitució quedava establerta com a definitiva entre els regulars. Sembla ser que aquesta fou la darrera tasca que Viladomar féu dins de la Congregació Claustral, car un any més tard moria a Breda (27).

Certament l'activitat de l'abat berguedà en els vint-i-vuit anys dins de la comunitat de monestirs fou excepcional, particularment per la seva intensitat. Durant el darrer quart del segle XVI el trobem ocupant els càrrecs més importants dins l'àmbit monàstic català, cosa que el situava al costat de les dignitats eclesiàstiques de més volada del moment. Els seus desplaçaments a Barcelona i als territoris de l'antiga Tarraconense foren constants. Aquesta incansable labor degué aportar més avantatges que no pas inconvenients a la revitalització que durant el seu abadiat va experimentar, com ja hem exposat, el monestir de Sant Pere de la Portella.

De Sant Miquel de les Canals a Berga. Alguns apunts per al coneixement de la seva família (segles XVI-XVIII).

No massa temps després del naixement d'Antoni Viladomar, entorn la dècada de 1540, la branca principal de la família deixà de residir a la casa de Sant Miquel de les Canals, traslladant-se a la masia veïna de Corrúbies, de la qual també tenien el domini útil. Sabem que els Viladomar començaren a explotar Sant Miquel a partir de successius contractes de masoveria, car ja en el fogatge de l'octubre de 1553 es deixava clar que era habitada per «lo masover del mas Sant Miquell». Els contractes de parceria i d'arrendament del mas són habituals a la documentació notarial del període. El 9 de gener de 1572, per exemple, Joan Viladomar –germà gran de l'abat– deixava el mas a parceria a Joan Altafaia fins a l'any 1575. A mitges es pagarien i s'hi posarien els

bous per llaurar, la llavor i es satisfarien tot tipus de rendes senyoriales i eclesiàstiques. Viladomar també li deixava una dotzena de cabres i mitja dotzena d'ovelles, de les quals es repartirien els mascles nascuts a finals de cada any i les femelles en finalitzar la parceria. Altafaia, a més, s'obligava a tenir dues bèsties de bast, un o dos porcs i no hi podia fer artigues o noves rompudes de terra (28).

Francesc Viladomar, germà de l'abat i prior del monestir, fou durant molt temps l'animer de la Quar. El 1575 encomanà la construcció del campanar. ARXIU ROVIRA

No solament fou Sant Miquel, que es cedia a particulars per diversos contractes de masoveria. Els masos Les Planes i Alberts de la Quar s'arrendaven a Janot del Raurell de 1582 a 1584 pel preu de 14 ll. 8 s., obligant-lo –entre d'altres coses– a pagar «almoyna» a la Portella i tot tipus de cens a la sagristia de la Quar. El mateix mas Alberts, juntament amb la Mesada de la Quar, es tornava a arrendar pel preu de 10 ducats a l'any, des del desembre de 1600 fins al de 1605, a Joan Vilar, que estava obligat a lliurar una sisena part dels fruits espeltats i a tenir una bèstia de bast i dos bous per llaurar. Els Viladomar, però, es comprometien a arranjar algunes parts en estat de deteriorament de la casa Alberts, especialment la cuina.

Els guanys que aquest tipus de contractes aportaren als Viladomar foren canalitzats en gran mesura cap a l'activitat ramadera, que portaren

a terme per tota la baronia de la Portella. En el tombant de segle, aquesta activitat era per als Viladomar una de les principals fonts d'ingressos. Les parceries exclusives de bestiar, sense estar lligades als mateixos contractes de masoveria, són cada cop més freqüents entre la documentació a partir de 1570. A l'octubre de 1579 Joan Viladomar deixava a parceria quatre eugues, pel temps de quatre anys, a Francesc

Piques de les Eres de Vilada, però les hi podria demanar sempre que les necessités per a batre. A l'agost de 1584, Pere Tarradelles de Sant Jaume de Frontanyà prenia a parceria a Pere Viladomar cinc eugues de les quals haurien de partir els animals naixedors al cap de cinc anys. Pel mateix contracte Viladomar també li arrendava, per a batre, un parell de mules al preu de 8 ducats... I en podríem citar d'altres (29).

La parceria o l'arrendament de bestiar menut –sobretot ovicàprids– ja no ocupa tantes pàgines als manuals dels notaris, però en deduíem la importància en veure que just en aquesta mateixa època els Viladomar han de recórrer a l'arrendament d'herbes o cortals per a pasturar-hi alguns ramats, ja que les terres dels seus masos semblen ser insuficients. Així, al febrer de 1588, Francesc Piques de Sant Joan de Vilada arrendava a Joan Viladomar, a la seva muller Joana i al seu fill Antoni el cortal de les Cases de Castell de l'Areny pel preu de 10 ll. i pel temps de cinc anys. Sis anys després pagaven a Joan Prat 10 ll. 16 s. per l'arrendament de les herbes del Bosc d'en Prat, situades entre la casa de Sant Miquel i el riu Merdançol.

La documentació també és farcida de deutoris en favor seu. L'hegemonia econòmica que els caracteritzava durant més de dos segles els permetia especular amb el préstec

de diners o la venda de gra panificable a famílies que—pel motiu que fos— es trobaven en situacions precàries. Joan Antoni Peçola de Vilada reconeixia deure a Antoni Viladomar, nebot de l'abat i ara «*burgés de la vila de Berga*», 7 ll. i 2 s. per diverses quarteres de blat, ordi i civada que el seu pare Joan Peçola li havia comprat de 1577 a 1592. Joan Antoni Ferrer els havia de pagar 6 ll. abans de Sant Miquel de Setembre de 1594 per dues quarteres de blat, bo i purgat, i per dues de mill. El febrer de l'any 1592 l'esmentat hereu de la Peçola també prometia pagar Joan Viladomar 50 ll. 2 s. per la venda que aquest li havia fet de vint sestres de blat, pel lloguer de dos bous i per 6 ll. 2 s. que també li havia deixat per a poder quitar un pedrenyal que Pere Ferrer li tenia empenyorat (30).

Aquest *modus vivendi* de caràcter rendista que començava a definir la família Viladomar, també va tenir el recolzament i el favoritisme del seu parent proper que exercia d'abat a la Portella, el qual va cedir-los el cobrament de les rendes del monestir. Al «*magnífich senyor*» Antoni Viladomar i Sant Miquel, nebot i homònim de l'abat, el trobem signant gran nombre d'èpoques com a cobrador de les rendes del monestir des de 1593, però el setembre de 1610, ja fora de la Portella l'abat Viladomar, el nou abat Benet Fontanella li renovava fins a 1613 el contracte d'arrendament de la meitat dels delmes, censos, tasques i altres drets dominicals que l'abadia rebia a les parròquies de la Quar, Sant Maurici, Sagàs, Pedret, La Baells, Vilada, Borredà, Gardilans i Castell de l'Areny, però no en podria rebre les primícies—excepte les de Gardilans, que se les podia quedar íntegrament—. Cal que recordem que a la Portella encara quedava com a cambrer Francesc Viladomar (31).

La importància de la figura de Francesc Viladomar ha quedat força eclipsada per la del seu germà Antoni, ja que ell mai no arribà a abat ni tingué cap mena de càrrec dins de la Congregació Claustral, però no per això hem de desestimar les seves ocupacions al monestir de la Portella durant gairebé seixanta anys. Fra Francesc, que ja havia treballat força al costat del seu germà Antoni, tingué un paper encara més destacat a partir de l'any 1596, quan el monestir quedà sense abat titular,

ja que n'esdevingué el vicari general. La seva activitat com a prior i cambrer del monestir fou també molt intensa durant els abadiats de Mateu Fletxa, Pere Sanxo, Benet Fontanella i Anton Reynalt. Ocupà també altres càrrecs com el de prior de Sant Salvador de l'Abadella (priorat de la Portella des de 1586) i el de curador de les ànimes del santuari de la Quar. A la Quar feu notables obres de millora com el campanar, tasca que el 1575 encomanava a un picapedrer anomenat Jaume i a qui donava a compte 47 s. 2 d., un capell que costava 3 s. i una camisa que en costava 10. Però és la notaria de l'abadiat, els que més temps ocupà a fra Francesc. Tot i que ja havia actuat com a notari des de ben jove en terres del monestir, no fou fins a 1594 que Antoni

A mitjan segle XVI la família cognominada Viladomar i Sant Miquel es traslladà des de Sant Miquel a l'espectacular masia de Corrubies, intacta durant segles fins a quedar afectada pels incendis de l'estiu de 1994. JOAN SERRA (1995).

Guidocti, cap de la cancelleria pontificia, li atorgava un privilegi especial per poder portar a terme aquest treball. El nombre de quadernets i papers plens d'anotacions de la seva pròpia mà ocupen encara ara un gran volum. La seva vida s'allargà fins al 27 de desembre de 1623. Dos dies després de morir era enterrat davant l'altar de Sant Nicolau i Sant Jaume de la Portella; al funeral hi assistiren l'abat, la resta de monjos, diversos capellans i frares—arribant a quaranta entre tots— i el cor cantaire de l'església parroquial de Berga. El dia immediat a la seva mort ja s'escollí nou cambrer per al monestir i durant la mateixa setmana de la celebració es féu almoïna a diferents pobres dels voltants: «*mereixia pla bé aquest piadós homenatge com a pare i pastor de tot l'abadiat*», escriu jutificant-ho Joan Santamaria (32).

Mort ja Francesc Viladomar, els lligams de favor establerts entre la

família i la comunitat monàstica s'anaren trencant. En noves capbreuacions de mitjan segle XVII els monjos de la Portella es ressentien prou de fets passats i intenten acabar amb la situació. El 23 de juliol de 1663, quan Josep Viladomar i Tord confessava el mas de Sant Miquel, que feia delme a l'abadia, i els masos Serrat, Selva i Solans, aquests darrers units al de Corrubies, solament deïa fer de cens 4 ll., quantitat amb la qual els monjos del monestir no semblaven estar satisfets. Descontents anotaven: «*Esta confessió és molt diminuta y se necessita averiguar que part del mas Sant Miquel és la que fa delme (que vuy no se paga) a la abadia, com y també, com és que en ella no se expressan los massos Puigsegui i Coll del Tey, confrontants a orient ab Campdou, y dient en la confessió que los tres massos que ab sas terras designa en senyoria de la abadia [que] confrontaven a orient ab dit mas Campdou*» (33).

Durant el regiment dels dos germans Viladomar al monestir de la Portella, també s'hi fundaren alguns beneficis. És aquí on més veiem la reciprocitat establerta entre els Viladomar regulars i els que actuaven fora de l'estament religiós. Al gener de 1581, Bernat Grimal, vicari conductor de de la Quar, fundava el benefici del Roser, de preu 30 ll. i amb una pensió anual de 30 s. De quantitat molt més elevada—200 ll. de preu i 200 s. de pensió— era el benefici de Sant Jaume i Sant Nicolau, creat dos anys després pel germà de l'abat Joan Viladomar i Sant Miquel, en favor d'aquest. A la mort de l'abat el 1598, passà a prendre possessió del benefici el seu germà Francesc. Al segon terç del segle XVII el preu del benefici era repartit entre diversos particulars, que pagaven al seu beneficiari les seves corresponents pensions: els Escobet de la Quar, 10 ll.; els pagesos de Brocà, 3 ll. 10s.; Jaume Coll de Borredà pagava 10 ll. més; Jaume Torres de Berga pagava 1 ll. 16 s.; etc. A més—deïen els monjos de 1637— «*falten quatre-centes lliures que esmerçar que estan sobre lo mas de la Pere de Borradà. Los carrechs que té són cinquanta missas quiscun any y un aniversari lo dia de Sant Armengol*». Encara a finals del segle XVIII els obtentors del benefici continuaven sent els Viladomar, amb un preu augmentat fins a 410 ll., però la reducció de pensions al tres per cent deixava aquesta tan solament a 12 ll. 6 s.

D'aniversaris a la Portella, també n'hi fundà Antoni Viladomar, fill del creador del benefici de Sant Jaume i Sant Nicolau, per voluntat testamentària dels seus pares Joan i Joana. Un d'ells, de 24 ll. 4 s., s'establia al novembre de 1598 (34).

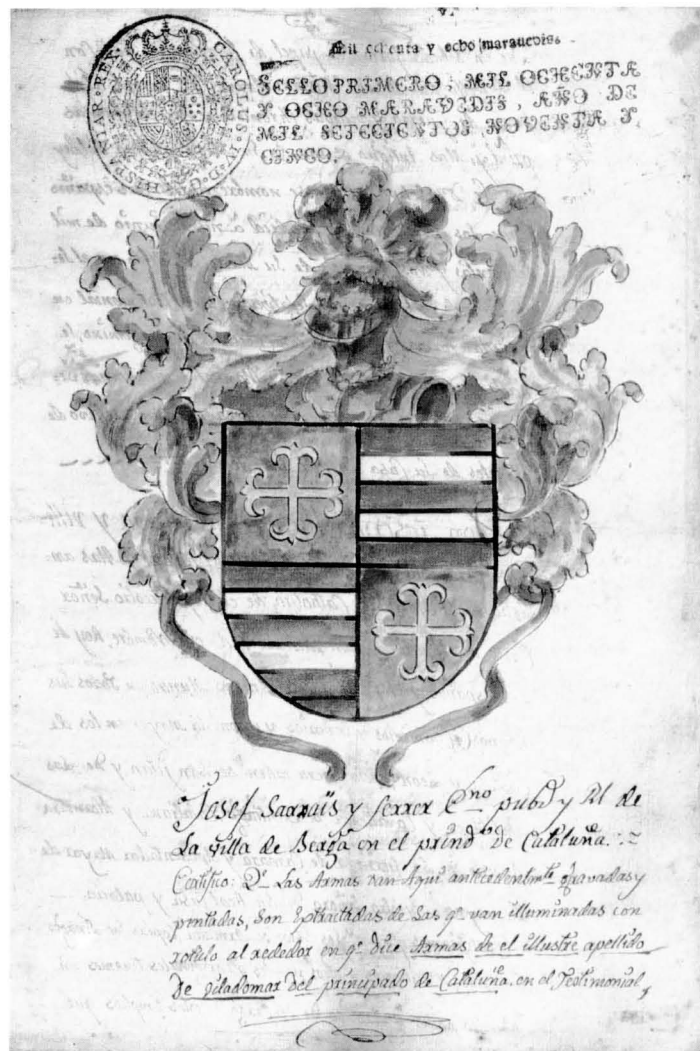
Després d'Antoni i Francesc, no coneixem la professió d'altres Viladomar dins de monestirs benedictins, tret de Baltasar Viladomar, que l'octubre de 1673, en presència de Bernat de Pons i davant les relíquies de Sant Llorenç, entrava com a monjo a Sant Llorenç prop Bagà. A l'àmbit secular trobem Bernat Joan Viladomar i Sant Miquel, que el segon terç del segle XVII, junt amb Joan Sancho, beneficiat de l'església de Solsona, examinava de doctorat a Benet de Puig. Però tant de l'un com de l'altre no hem trobat cap més referència (35).

Els Viladomar seguirien des de finals del segle XVI un procés ascen-

dent caracteritzat en gran part per la urbanització de totes les branques de la família: la principal a Berga i les altres també a Berga i a viles com Bagà. L'hereu de la branca principal, Antoni Viladomar (nebot de l'abat) esdevingué representant a corts per la vila de Berga al juny de 1632. Els Viladomar aviats emparentaren amb les famílies berguedanes de més anomenada pel seu prestigi social i econòmic: els Gible, els Tord, els Còdol o els Rovira, i es posaren paulatinament al seu mateix nivell. A finals del segle XVII ja eren ciutadans honorats i amb el temps arribaven a formar part de la petita noblesa, fita que ja devien perseguir des de feia una bona colla d'anys.

Amb la Guerra de Successió els Viladomar entraren en un efímer període de dificultats. En un memorial que en ple 1708 Josep Viladomar i Foix, un dels principals capitosts felipistes a la vila de Berga, enviava a la cort de Felip V, demanant-li rebre part dels grans confiscats a la Cerdanya i l'Empordà, ho descriu amb grans dosis d'exageració, explicant que era «tan notorio lo que el suplicante y su casa han padecido por el amor e innata fidelidad que han mantenido siempre a Vuestra Magestad, no solo se halla con una total falta de medios, para su subsistencia y manutención, de su honrada naturaleza, sinó tambien en Cathaluña su familia por haverle confiscado los enemigos todos sus bienes y hacienda, están padeciendo su muger, hijos y familia, en aquel violento dominio y para que pueda salir de aquella esclavitud y pasar a los reales dominios de Vuestra Magestad es lo que unicamente desea el supplicante». Els aliments que demanava no li van ésser enviats, però sí que se li féu arribar una quantitat subsidiària de 300 rals. Aquest context, merament transitori, fou tan sols un episodi per als Viladomar del segle XVIII (36).

El servei a favor del duc de Noailles durant la Guerra de Successió serví encara més per enfortir el prestigi familiar. Finalitzada la guerra, el cronista i expert en heràldica a la cort de Felip V, Josep Alfons de Guerra, dissenyava —com per a altres famílies de la petita noblesa— les armes dels Viladomar. Però sembla que ni els mateixos Viladomar ni els agents reials volien recordar-se de l'autèntic origen de la família. Els primers proposaven un escut

partit en quarts, el primer i el darrer dels quals fossin de color vermell, amb una creu d'or florejada al damunt, i amb el segon i el tercer de color blau i amb faixes horitzontals de color daurat, «cuias representaciones [...] son por el color rojo que representa el fuego y el más noble de los quatro elementos, y el ardidez, alteza, fortaleza, guerra y vencimiento con sangre. La cruz floreçada, porta este linaje de Viladomar por haverse hallado en la milagrosa batalla de las Navas de Tolosa, en memoria de que se apareció una cruz en el cielo en esta forma», i encara més, el blau i les faixes daurades «por descendència y parentesco con la real sangre goda», ja que segons ells la casa de Viladomar també provenia «de una [casa] de los nueve excelentes verbesores de el Principado de Cathaluña, y muchos siglos ha que gozan de la gran nobleza heredada de sus generosos y venerables ascendientes». Jacint Vilardaga, més amant de les grans gestes que de l'aproximació al passat a partir del dia a dia, també troba «al caballero de la casa Viladomar» el 1212 a les Naves de Tolosa, però

Armes dels Viladomar dissenyades pels heraldistes de Felip V a l'inici del segle XVIII. El dibuix correspon a una còpia sobre paper segellat de 1795 que es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Berga.

A.H.C.B.

encara volia anar més enllà. Diu Vilardaga que quan l'any 986 Almansur atacava Barcelona, el comte Borrell es refugià a Manresa, on convocà els seus vassalls. Segons ell hi assistí també Oliba Cabreta «seguido de muchos bergadanes, entre los quales habia el caballero Viladomar» (37).

Potser sí que podríem haver aprofundit molt més en aquesta família berguedana fent impressionants buidatges de documents o complicats arbres geneològics, però la intenció tampoc era aquesta. Amb les poques dades que aquí hem anat donant sobre els Viladomar no preteníem res més que veure el camí que seguïen durant els anys que Antoni i Francesc treballaren al davant del monestir de la Portella i com pervivia la nissaga després de la seva mort. També és ben cert que la història és fruit de cada temps, però això no justifica pas els heraldistes de la cort ni, encara menys, Jacint Vilardaga, que tan a prop tenia la documentació dels Viladomar.

Notes

1. Pel que fa al naixement d'Antoni Viladomar no tenim cap dada. Joan SERRA i VILARÓ: dins *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius* (vol. III: *Esglésies i vida eclesiàstica*, Barcelona, 1950, a la pàg. 252, anota: «En diversos documents del 1508 al 1586 he trobat al llustre i molt reverent senyor fra Antoni Viladomar i Sant Miquel, abat de Sant Pera de la Portella». No podem refiar-nos d'aquest 1508 que ens dona l'autor per diversos motius: és una data molt primerenca, en la qual l'emparentament entre els Viladomar i els Sant Miquel potser encara no havia tingut lloc; per altra banda, Antoni Viladomar va esdevenir abat de la Portella el 1568, no el 1508, cosa que ens fa pensar en una fàcil confusió d'un zero per un sis a l'hora de fer la transcripció; finalment, cal dir que Antoni Viladomar va morir el 1598 i, si féssim cas a Serra Vilaró, ens trobaríem en una situació difícil i poc corrent per l'època i la documentació: en Viladomar hauria viscut noranta anys i el tindríem documentat des de l'any del seu naixement. Les primeres notícies de la casa de Sant Miquel són a l'Arxiu Diocesà de Solsona, Monacals, Sant Pere de la Portella [des d'ara citat com a ADS, Portella], llig. 2, fol. 3r: «Miquel de Sant Miquel, de la parròquia de Vilada, dix e regonesc, migençant sacrament que feu, que ell té per lo monastir de la Portella, del qual és-ho pròpi dins la

- batlia de la Quarr»* (1419). Les vicissituds de la casa fins al segle XVIII són deduides a partir de l'Arxiu Municipal de Vilada, Hisenda, *Catastro y nueva re-canación del lugar y termino de Vilada* [...] *ejecutada en mil setecientos sesenta y seis*, reg. 500, 1750-1825, sense foliar. Les propietats dels Sant Miquel i l'emparentament amb els Viladomar (amb dificultats per establir una cronologia concreta), a partir d'una repassada superficial als lligalls de l'ADS, Portella.
- SANTAMARIA ROVIRA, Joan: *Memòries del Monestir de Sant Pere de la Portella i de tot el seu Abadiat i Baronia*, Solsona, pàg. 103. Sense voluntat de desmerèixer l'obra de Santamaria, solament ens referim a aquesta quan l'autor dóna la localització de les fonts que utilitza, ja que si bé la dóna de la documentació medieval, sembla oblidar-se de fer-ho amb les fonts d'època moderna. A l'ADS, Portella, llig. 27, sense foliar, hem localitzat un incomplet abadiologi on també pot llegir-se: «Antonio Viladomar de San Miguel, [...] teólogo y predicador», segurament d'on Santamaria va treure la informació. Biblioteca de la Universitat de Barcelona [abreujat BUB], Joan Serra Postius: *Catálogo de los preladados, abades, priores, archiprestes y abadesas que ha tenido y tiene hoy el Principado de Catalunya*, ms. 533, 1744, pàg. 106.
 - ADS, Portella, carp. 2, pèrg. 212. «Ego Antonius Sent Miquel, monachus cenobii Sancti Petri de la Portella, ordinis Sancti Benedicti, [...] promitto stabilitatem et remissionem morum meorum et obedientiam secundum regulam almi Patri Nostri Benedicti».
 - Un estudi més aprofundit del problema per Núria SALES: «Censos, censals i masies del monestir de la Portella. De la ruina del segle XV a la recuperació del XVI-XVIII», *Afers*, 19, 1994, pàgs. 576-582. La confessió de 1437 a l'ADS, Portella, carp. 2, pèrg. 203, tot i que Sales utilitza un regist d'aquest conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Monacals, Hisenda, Sant Pere de la Portella [a partir d'ara ACA, Portella], vol. 1134, fol. 20v.
 - Sobre l'assassinat de Funè: vegeu Joan Santamaria Rovira, *op. cit.*, pàg. 100; BUB, Joan Serra Postius, *op. cit.* ms. 533, 1744, pàg. 106, i també algunes referències donades per Cayetano BARRAQUER y ROVIRALTA: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, tom I, Barcelona, 1906, pàgs. 92-93. Sobre les possibles causes de l'assassinat: Núria SALES, «Censos, censals i masies...», art. cit., pàgs. 576-582.
 - El document de 1530 transcrit per Núria SALES: «Censos, censals i masies...», art. cit., pàgs. 578-579 i conservat a l'ACA, Portella, vol. 1134, full solt. Abandó del 1548: ADS, Portella, llig. 27, sense foliar. Ramon ANGLERILL: *Historia de Santa Maria de la Quar*, Barcelona, 1887, pàg. 35.
 - ADS, Portella, llig. 27, sense foliar. BUB, Joan Serra Postius: *op. cit.*, ms. 533, 1744, pàg. 106. Joan SANTAMARIA ROVIRA: *op. cit.*, pàgs. 65 i 100-101. Ramon ANGLERILL: *op. cit.*, pàgs. 35-37.
 - Els aspectes tridentins a *Sacrosanti et oecumenici Concilii Tridentini. Canonis et decreta* [edició preparada per la Universitat de Cervera], Cervera, 1751, pàgs. 340-361. El nomenament de Viladomar com a abat: Joan SANTAMARIA ROVIRA: *op. cit.*, pàgs. 102-103; també hi dedica l'efemèride 128 Jacinto VILARDAGA y CAÑELLAS: *Efemérides bergadanas*, Manresa, 1919, pàg. 108 (diu: «Año de 1568. És nombrado abad de la Portella don Antonio Viladomar [sic], hijo del dueño del Pou de Sagàs, que tanto contribuyó a la reedificación del monasterio, después de haver sido abandonado[...].»). Hem de dir també que Vilardaga comet aquí un error, ja que Viladomar era nét de Pou i no pas fill.
 - Arxiu de l'Abadia de Montserrat, Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana [des d'ara AM, CC], C I, vol. 22, fols. 50-51v.
 - Arxiu Diocesà d'Urgell, Visites, reg. 32, 1575-1576, fol. 38.
 - ADS, Portella, llig. 22, plec 1, full solt a l'interior i llig. 32, altre full solt.
 - ADS, Portella, llig. 17, plec sense numerar ni foliar. Les frases i paraules transcrits al text corresponen a registres de documents del segle XIV.
 - Aspectes de la capbreuació: Núria SALES, art. cit., pàgs. 584-586. Carta de Francesc Viladomar: ADS, Portella, llig. 23, full solt. Plet amb Francesc Merolla: Joan SANTAMARIA ROVIRA, *op. cit.*, pàgs. 103-104. És curiós que, tot i les pugnes entre l'abat i els Pinós-Fenollet, el 1572, en plena campanya de capbreuació a favor del monestir, ens aparegui a la documentació Salvador Sant Miquel, naturalment familiar de l'abat, com a lloctinent del procurador de les baronies. Àdhuc aquest Sant Miquel escrivia encara a Joan Viladomat, àlies Sant Miquel, dient-li: «consentoy lloo ha vós [...] van de xixanta sous, dich III lliures, per tot nostron terma, y assò tres lliures per los estrangers y deus sous de vai en vai, la tersa al senyor, l'altra a l'acusador, l'altra al propietari y quart si gordar sia, que amor ni gratia non [h]aurà» (ADS, Portella, llig. 2, sense foliar).
 - Núria SALES, art. cit., pàgs. 583-584.
 - Ibidem, pàg. 587 i ss.
 - La parceria, a l'ADS, Portella, llig. 3, fol. 128; els arrendaments de cases de Berga, al mateix arxiu i fons, pèrgs. 229 i 231 resp.
 - ADS, Portella, llig. 2, sense foliar.
 - L'inventari, a l'ADS, Portella, llig. 40, full solt.
 - La visita que féu a la Portella a l'ADS, Portella, llig. 20, full solt. Aspectes en relació a Sant Salvador de Breda i el seu arxiu: Francisco MONTSALVATGE y FOSSAS: *Noticias históricas*, vol. XIX: de *Los monasterios de la diócesis gerundense*, Olot, 1904, pàg. 425. Una còpia del testament a l'ADS, Portella, llig. 23, full solt. La substitució en el càrrec d'abat a Breda a l'Archivo Histórico Nacional [citat en endavant AHN], Càmara de
 - Castilla, Gracia y Justicia y Real Patronato de la Corona de Aragón, Sant Salvador de Breda, llig. 190606, 1598-1815, plec 1, sense foliar.
 - Mentre no s'indiqui de forma diferent, tota la informació relacionada amb els capítols, parlaments i altres sínodes de la congregació procedeix de l'article d'Antoni M. TOBELLA: «Cronologia dels capítols de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana (primera part: 1219-1661)», *Analecta Montserratensia*, vol. X: *Miscel·lània Anselm M. Albareda*, II, 1964, pàgs. 221-445.
 - AM, CC, C I, vol. 23, fol. 16r.
 - Els nomenaments del capítol de 1574, a l'AM, CC, C I, vol. 23, fol. 47v i segs. Les visites conservades sota el regiment de Viladomar com a visitador, al mateix arxiu i fons, vol. 23, fols. 17r-45v.
 - Continuem seguint a Tobella, però les expressions citades literalment provenen de l'AM, CC, C I, vol. 24, fols. 106r-109v.
 - Ernesto ZARAGOZA PASCUAL: «Reforma de las benedictinas de Cataluña en el siglo XVI (1589-1603)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, vols. 49-50, 1976-1977, pàgs. 181-182 i doc. 1 complementa en alguns aspectes el treball de Tobella. El document de «lo Celleret» a l'AM, CC, C I, vol. 23, fol. 110.
 - El càstig dictat sobre Sella el transcriu Tobella (pàg. 334): «[...] ut ad dictam carcerem seu domum precentorie in quadam Cella se conferret; et etiam mandavit nuncio sacre religionis, ut dictum Cella manibus et pedibus cum manillis et grillonibus feraret».
 - ACA, Monacals, Hisenda, Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, vol. 761, fols. 4v-5r.
 - Ibidem, fols. 5v-14v, prenent a Tobella com a guia en els esdeveniments. Pel que fa a les comissions formades per examinar les constitucions de 1582 i de 1597 també hem consultat l'article del mateix Antoni M. TOBELLA: «La Congregació Claustral Tarraconense i les diverses recapitulacions de les seves constitucions provincials», dins *Catalonia Monastica*, vol. II, Montserrat, 1929, pàgs. 135 i 138-139.
 - Sant Miquel com a masoveria: Josep IGLÉSIES, *El fogatje de 1553. Estudi i transcripció*, vol. I, Barcelona, 1979, pàg. 462. La parceria de 1572: a l'ADS, Portella, llig. 2, sense foliar.
 - Els contractes, citats pel mateix ordre en què apareixen al text, són a l'ADS, Portella, llig. 10, full solt; llig. 13, fol. 36; llig. 3, full solt i llig. 10 altre full solt.
 - Pels mateix ordre que al text, a l'ADS, Portella, llig. 3, full solt; llig. 11, fols. 164v-165r; llig. 12, fol. 121; llig. 11, fol. 137 i també al llig. 11, fol. 163v.
 - Les primeres mencions dels Viladomar com a arrendataris, a l'ADS, Portella, llig. 12, fol. 89r. La renovació del contracte el 1610, a l'ADS, Portella, llig. 39, full solt.
 - De la major part de càrrecs al monestir en fa referència Joan SANTAMARIA i ROVIRA a l'obra citada, pàgs. 104 i 113-114. Com a curador de les ànimes i obres a la Quar ens en dóna notícies Joan SERRA i VILARÓ: a l'obra citada, pàg.
 255. El privilegi donat pel Vaticà, a l'ADS, Portella, pèrg. 230. La seva mort i enterrament, a l'ADS, Portella, llig. 39, full solt.
 - ACA, Portella, vol. 1134, fol. 105.
 - La creació del benefici del Roser, a l'ADS, Portella, pèrg. 226, i el de Sant Nicolau i Sant Jaume, al mateix arxiu i fons, pèrg. 228. Francesc Viladomar com a obtentor del benefici, a l'ADS, Portella, pèrg. 221. Les pensions del segle XVII, a l'AM, CC, C I, vol. 133, sense foliar. El benefici a mans dels Viladomar el segle XVIII, a l'ADS, Portella, llig. 23, full solt, i la fundació d'aniversaris de 1598, al llig. 11, fol. 244r.
 - Pel mateix ordre que al text: Jordi M. RIERA, «Professions monàstiques emeses al monestir de Sant Pau del Camp» (1672-1833), dins *Catalonia Monastica*, vol. I, Montserrat, 1927, pàg. 257, i Joan SERRA VILARÓ: *Universidad Literaria de Solsona*, Tarragona, 1953, pàg. 45.
 - «La casa dels Viladomar de Bagà» a l'AM, CC, C I, vol. 133, sense foliar. La representació a Corts de 1632 i altres notes dels Viladomar al segle XVII a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Berga [abreujat AHCBER], *Libro registro de titulos profesionales desde 1770 [...] hasta 1899*, núm. 674 (caixa 1747), sense foliar. La carta de 1708 a l'AHN, Consejo de Aragón, Consultas, llig. 6804, plec núm. 141, sense foliar.
 - Les armes dels Viladomar a l'AHCBER, *Libro registro de titulos...*, núm. 674 (caixa 1747), sense foliar. Jacinto VILARDAGA y CAÑELLAS: *Efemérides*, pàgs. 37-38, efem. 29 i pàg. 49, efem. 47.

* Agraïm a mossèn Enric Bartrina i Corominas, director de l'Arxiu Diocesà de Solsona, i a dom Marc Taxonera i Comas, director de l'Arxiu de l'Abadia de Montserrat, les facilitats que ens han donat per a consultar els fons dels arxius que dirigeixen.

Isaac Soca i Torres

Estudiant d'Història